

Karmel 4/2003

Från Johannes av Korset till Edith Stein – Karmels mystik

Av biskop Anders Arborelius, karmelit

Herre, fyll våra sinnen med uppståndelsens ljus, så att vi undgår dödens skugga och når fram till den eviga härligheten (slutbön för laudes i andra veckan).

”Mystik har att göra med verkligheten: Guds verklighet och människans”, skriver den engelska karmelitin Ruth Burrows. Ingenting är så verkligt och verklighetsnära som kristen mystik. Alltsedan Gud har blivit människa mitt i vår verklighet, får vi möta honom där, och bara där. Vår stora svaghet är att vi inte står ut med alltför stora portioner verklighet. ”Human kind cannot bear very much reality”, säger en annan engelsk tänkare, T.S. Eliot.

Karmels mystik försöker som all annan kristen mystik hålla räkning med båda dessa faktorer: Guds oändliga närhet till oss i vår verklighet genom inkarnationen – och vår benägenhet att fly in i illusionernas, livslögnernas och syndernas överkliga värld. Karmels mystik är ett sätt att göra Kristus-mysteriet påtagligt och fruktbarande i det vanliga liv som vi människor lever. Just där inbjuds vi ögonblick för ögonblick att leva i den levande Gudens närvaro. Inte i morgon eller i en idealisk tillvaro, utan just nu ”mitt i oredan i mitt kök” som broder Lorens, lekbrodern i karmelitklostret i Paris, sade så träffande.

Om vi inväntar ordning och reda i tillvaron, innan vi börjar längta efter den ”fullkomliga kärleksföreningen” med den treenige Guden, är det ohjälpligt för sent. Här och nu får vi börja smaka dopets verklighet, som är källan till hela det mystiska livet. Vi är redan nu bebodda av det som är vårt mål. Fullheten finns redan längst inom oss, i den innersta boningen i ”själens inre borg” som Teresa av Avila talar om. Den mystiska resan är en resa inåt, tillbaka till den Gud, vars tempel jag redan blivit, men får bli mer och mer.

Den befriande natten

Två ord används mest av Johannes av Korset: Dios-Gud och alma-själ: det första 4.522 gånger och det andra 4.464 gånger. Allt kretsar kring detta möte mellan Gud och själen, alltså människan i hennes avklädda verklighet där hon är sig själv. Det är denna sanna människa som Gud har skapat och vill återvinna genom frälsningen.

Ofta har hon förlorat sig i överklighetens värld där hon styrs av det som Johannes kallar apétito, begäret, begärelsen – men egentligen låter det inte så dumt på svenska heller med aptit. Människan har aptit på det mesta. Hon drunknar i allt det hon vill ha och är bunden av. Gud vill göra henne fri. Liksom fågeln är bunden, antingen hon nu är fastkedjad med en tung kedja eller bara bunden med en tunn sytråd, är människan bunden genom sin aptit.

Nutidsmänniskan har ofta bara en dogm, som hon försvarar med näbbar och klor, rätten till ”omedelbar behovstillfredsställelse” (immediate gratification). För att befria henne ur detta slaveri har Gud dött för henne på korset, men det har hon inte hört eller vill inte höra talas om. Johannes av Korset kan hjälpa henne att förstå denna trossanning, när han tar till en bild, en s.k. total-symbol: ”själens dunkla natt”.

Förr eller senare förlorar människan greppet och kontrollen över sin tillvaro. Det är nåd, men det tror hon inte. När hon befinner sig i själens dunkla natt, tror hon att allt är slut. I själva verket börjar allt där. När natten i vilken form den nu drabbar oss kommer in i vårt liv, förlorar den gamla människan järngreppet om sitt jag. Vågar hon lita på en Annan och låta sig ledas av honom, kan hon ana gryningen, påskdagsmorgonen.

Det är i denna natt Jesu natt, Getsemanenatten, får frälsningsbetydelse för oss. Också Jesus fick pröva på gudsövergivningens natt, fast han var Guds Son. Det gjorde han för vår frälsnings skull. När en liten flik av detta mysterium berör vårt innersta, är det nåd utöver nåd. Som poet, psykolog, teolog och mystiker kan Johannes av Korset hjälpa oss att tyda denna dunkla del av vår verklighet som en delaktighet av Kristi Kors och en öppning mot uppståndelsens nya liv.

Den älskade Bruden

Människan är – hur konstigt det än kan tyckas med tanke på vem hon är och vad hon kan ställa till med – oändligt viktig i Guds ögon. För hennes skull blir han människa, lider och dör. Jesus Kristus, Kyrkans brudgum, vill också bli varje människas brudgum. Brud-mystiken återkommer som en ständig ton i Karmels mystiska lovsång – liksom i Bibeln och i all kristen litteratur i dess kölvatten. För våra samtida är det svårsmält kost, märkligt nog, eftersom sexualiteten annars genomsyrar allt.

Teresa av Avila har som många andra heliga skrivit en kommentar till Höga Visan för att visa oss det innerliga kärleksförhållande, som Jesus Kristus har upprättat med sin Kyrka och med varje lem i henne. För Teresa är mystik otänkbar utan Kyrkan. Hon reformerar karmelitorden just för att hjälpa Kyrkan i en svår tid.

I hennes döttrar, som i bönen skall kämpa likt tappra soldater, blir Kyrkan internaliserad och personaliserad. När hon ligger på dödsbädden, gläder hon sig att få dö som Kyrkans dotter. Hennes sentida dotter, Thérèse av Lisieux, vill leva i Kyrkans hjärta för att där vara kärleken som ger liv åt hela organismen. Både Teresa och Thérèse kan hjälpa oss nutida inbitna individualister att upptäcka att vi aldrig kan bli mystiker – än mindre kristna – på egen hand eller för vår egen skull. Det är bara i Kyrkans rymd som Kristus kan drabba oss med hela sitt mysterium. Vi är beroende av varandra också i vår mest innerliga och unika Kristus-förening.

Estar con Jesús, att vara med Jesus, så definierar Teresa av Avila den kristna bönen, ja, hela det kristna livet. Bönen är en ständig Kristus-vandring. Brud och brudgum måste följas åt genom livet. Steg för steg leder Brudgummen sin brud vidare ända fram till den fullkomliga omvandlingen av nåd, förmälningen. Teresa beskriver bönens olika stadier i ljuset av denna personalistiska förening. Det är en relationsdynamik utan like. Det är gåva, brudgåva. Det är något vi fick redan vid vår första förmälning med Kristus i dopet.

Det är denna skatt, gömd längst inne i den inre borgens innersta, som vi är på väg mot. På "Fullkomlighetens väg" går vi aldrig ensamma och för vår egen skull. Vi går steg för steg med Kristus – och för hans folk, för själarna. De andras frälsning är viktigare än min. Både Teresa och Thérèse är villiga att offra sin eviga salighet om det – av någon förvisso underlig anledning – kunde rädda andra själar till det eviga livet. Men sann och äkta kärlek har alltid något av helig dårskap över sig.

Bebodd av Källan

Den mest bortglömda av alla trossanningar – så har man karaktäriserat Treenighetens inneboende av nåd i den döpta människan. Men i Karmels mystik är detta vardagsmat! Teresa är en mycket jordnära person och säger att människan är som en tvättsvamp som skall suga åt sig det levande vattnet från den treenige Guden. Vi behöver inte söka långt borta. Han är oss närmare än vi är oss själva. Elisabeth av Treenigheten vill vara "idell öra" för den Gud som hon får tillbe i sitt innersta.

Hon skriver för att uppmuntra sin syster, som är fullt upptagen med att pyssla om sina småflickor: tillbe den Gud som bor i dem när du sköter om dem. Vi är kallade till ständig bön: och det finns ständig bön inom oss, eftersom Sonen tillber sin Fader ständigt i oss. När vi ber ansluter vi oss till denna bön. Den finns alltid där under ytan, och vi behöver bara dyka ner i det levande vattnet så badar vi i bön. Så enkelt är det. Men ack så svårt för oss, som föredrar det komplicerade. Inom oss är vi ständigt förenade med den treenige Guden genom de tre teologala dygderna, tron, hoppet och kärleken.

Det är de som är våra böneinstrument. Hela Karmels mystik kretsat kring denna teologala dynamik, som är motorn i vår bön och som driver oss allt längre in i den omdanande förvandlingen i Treenigheten.

Vi kan alltid leva i Guds närvaro, eftersom Gud alltid bor i oss genom sin heliggörande nåd. Det bästa motgiftet mot syndens härjningar är just detta enkla liv i Guds närvaro, antingen vi arbetar, läser tidningen, pratar med grannarna – eller vad vi nu ägnar vårt liv åt. Att upptäcka denna ständiga Guds närvaro i vårt liv är en vändpunkt på den mystiska vägen. Då får hela livet en helt annan färg. Allt smakar och luktar påsk.

Bejakelse och självtgivning

Karmel är helt präglad av Jungfru Maria. Utan henne finns inte Karmels mystik. Hennes ja – den stora bejakelsen – är grundordet och grundvalen för hela det kristna livet. Att säga ja till Kristus liksom hon gjorde alltifrån bebådelsen till korset, är också vår väg. Marias fiat är bejakelse av frälsningshistorien. Hennes fiat ekar alltid i Kyrkan och i själen. Det ordet och den hållningen vill Karmels mystik återspegla i ständigt nya situationer. Det är förstas bara ett eko av det eviga Ord som säger och är Ja, Fader. Ja-ordet är både kristologiskt och mariologiskt och skall också bli antropologiskt i var och en av oss.

Edith Stein, den judiska filosofen som blev karmelitnunna och dog som martyr i Auschwitz talar ständigt om Selbsthingabe, självtgivning. Att alltid säga ja till Guds kärlek kan göra fasansfullt ont. Självtgivning kostar på. Men det är en bild av den gudomliga, treeniga kärlekens innersta livsnerv som Edith Stein betonar i sitt stora filosofiska verk *Endliches und Ewiges Sein*. Genom skapelsen och ännu mer genom vårt dop har detta mönster inpräglats i oss och vi kan aldrig bli vad vi är om vi inte bejakar vår äkta identitet.

Vi är skapade för självtgivning, agape. Varje dag på nytt har vi chansen att leva av vår äkta identitet. Tillfällena att utge sig själv i kärlek fattas aldrig. Mitt i det vanliga livets små händelser och möten kan vi öva detta i Jesu efterföljd och som en akt av tillbedjan av den evige Fadern: ske din vilja, lovad vare du. Edith Stein lär oss att dra ut liturgins konsekvenser i det vardagliga livets detaljer. Vi är liturgiska varelser överallt och alltid.

Sammanfattning

Karmels mystik är både djupt dogmatisk – och helt köksanpassad. Jag tänker förstas på vår lekbroder i klosterköket i Paris, broder Lorens av Uppståndelsen. Och just det är ett säkert kännetecken på all mystik som har sina rötter i kristendomen.

Den måste bygga på uppenbarelsen och den måste "stå pall" och "funka" i det hårda tempo, som råder inte bara i klosterkök utan överallt där vi nutida kristna lever och arbetar. Jag brukar därför sammanfatta Karmels mystiska metod, även om ordet inte faller mig i smaken, med två små ord som till på köpet rimmar: du och nu. Du är alltid viktigare än jag: Kristi Du som möter mig alltid och överallt – nu. Det är just nu det stora kärleksäventyret tar sin början: Du vill ge dig själv åt mig och jag kan bara ta emot dig med tomma händer – som Thérèse säger – och låta mig förvandlas av Din kärlek. Nu – och nu igen. Du – just nu.

Föredrag hållet på Newmaninstitutet

Stockholm 2002-08-31